

DANIEL HAITAS*

A Brit-szigetek és az Arktisz: Események a múltból és a jelenből

*The British Isles and the Arctic:
Episodes from the Past and Present*

ABSZTRAKT

Jelen tanulmány Nagy-Britannia és az Arktisz kapcsolatának múltbeli és jelenlegi aspektusaival foglalkozik. Megvizsgálja az angol és skót kapcsolatokat a Spitzbergák (a mai Svalbard, Norvégia) területével, különös tekintettel a felfedező és bálnavadászati tevékenységekre, valamint az európai hatalmakkal folytatott későbbi versengésre. Kitér a szigetvilággal kapcsolatban később felmerült jogi kérdésekre is. Megvizsgálja továbbá a Svalbard körül kialakult újabb vitákat, különösen az Európai Unió és Norvégia között a Brexit hatására létrejött halászati kvóták elosztása kapcsán. Ez utóbbi jól példázza, milyen messzemenő hatásai vannak a Brexitnek a legkülönbözőbb területeken. A tanulmány bemutatja az Egyesült Királyság és az Arktisz jelenlegi kapcsolatát is, kitérve az önálló Arktisz-politika kidolgozására irányuló skót kísérletre.

Kulcsszavak: Arktisz, Európai Unió, Egyesült Királyság, Brexit, halászati kvóták

ABSTRACT

The article explores certain past and present aspects of Britain's engagement with the Arctic. More specifically, it looks at English and Scottish connections with the area of Spitsbergen (present-day Svalbard, Norway), focusing on exploration and whaling, as well as competition with European powers. Certain legal issues that subsequently arose over the course of time regarding the area are also looked at. Additionally, it examines modern tensions surrounding Svalbard, between the European Union and Norway in the aftermath of Brexit, specifically due to the allocation of fishing quotas. This illustrates the impact that Brexit has had in various different areas. The study also deals with the United Kingdom's present engagement with the Arctic, including Scotland's attempt at formulating an independent Arctic policy.

Keywords: Arctic, European Union, United Kingdom, Brexit, fishing quotas

* Dr. Daniel Haitas, anyanyelvi lektor, Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar; e-mail: danielhaitas@gmail.com. E tanulmány az *Acta Universitatis Sapientiae Legal Studies* 2022/1. számában megjelent „The British Isles and the Arctic Circle: Episodes from the Past and Present” című tanulmányom fordítása, az eredeti szöveghez képest néhány tartalmi változtatással. Fordította: Antal Kitti.

Az Arktisz térsége a gazdasági kizsákmányolás és a geopolitikai verseny létfontosságú színtere, és a jövőben egyre inkább az lesz. Nem jelenkorunk azonban az első olyan történelmi időszak, amikor ilyen verseny alakult ki a területen. E tanulmány ismerteti a brit (különösen az angol és a skót) múltbeli kereskedelmi tevékenységeket az arktiszi térségben, különös tekintettel a bálnavadászatra a mai Norvég Királysághoz tartozó Spitzbergák (ma Svalbard)¹ szigetcsoporton (lásd a mellékelt térképen). Bemutatja az angol Moszkvai Társaság térségfeltáró tevékenységét, az angol korona fennhatóságának kiterjesztésére irányuló kísérleteket, az egymással versengő követeléseket és a szigetcsoport jogi státuszát. A tanulmány második részében látni fogjuk, hogy Svalbard mára ismét viták és versengés tárgyává vált, különösen a halászati kvóták kérdésében, mivel az Európai Unió és Norvégia között feszültség alakult ki ezzel kapcsolatban. Ez a kérdés összefügg a Brexittel, és jól példázza azokat a szerteágazó hatásokat, amelyeket az Egyesült Királyság EU-ból való kilépése gyakorol a régióra. Ezen túlmenően az Egyesült Királyság és az Arktisz kapcsolatának bizonyos modern fejleményeit is meg kell vizsgálni, például az Egyesült Királyság kísérleteit egy általános Arktisz-politika kialakítására. Külön figyelmet érdemel Skócia szándéka arra, hogy az Egyesült Királyságtól függetlenül önálló Arktisz-politikát alakítson ki: ezt a Brexit és a lehetséges jövőbeli skót függetlenségi viták tágabb kontextusában kell értelmeznünk.

1. Az angol Moszkvai Társaság

Eredetileg a Moszkvai Társaság volt az, amely megteremtette az angol jelenlétet az Arktiszon. Megalapítása annak volt köszönhető, hogy az 1550-es évektől kezdve a ruhaexport csökkenése miatt új piacok megszerzése vált szükségessé. 1553-ban alakult meg az a társaság, amely az északkeleti útvonalon keresett átjárást Katájba (a mai Kína területére). Ugyanebben az évben Sir Hugh Willoughby vezetésével expedíciót indítottak három hajóval, a küldetést a londoni kereskedők finanszírozták, de VI. Eduárd angol király is támogatta. Bár ez a vállalkozás nem érte el végső célját, mégis nagy jelentőséggel bírt, mivel kapcsolatot teremtett Anglia és Oroszország között.² Richard Chancellornak, aki Willoughby 1553-as expedíciójának navigátora volt, sikerült eljutnia a Fehér-tengerig, majd később Moszkvába érkezett, ahol 1553 decemberében találkozott IV. Iván orosz cárral. E találkozó előtt az angol–orosz kapcsolatok gyakorlatilag nem léteztek, a két nemzet keveset tudott a másikról.³ Chancellor VI. Eduárd király levelét vitte magával, amelyben az uralkodó

¹ A területet Spitzbergák néven említjük egészen 1920-ig, amikor Norvégia fennhatóságát teljesen elismerték a szigetcsoport felett, és ettől kezdve a hivatalos norvég Svalbard nevet használjuk. Lásd CHURCHILL, Robin–ULFSTEIN, Geir: *The Disputed Maritime Zones Around Svalbard*. In: Nordquist, Myron–Moore, John Norton–Heidar, Tomas H.: *Changes in the Arctic Environment and the Law of the Sea*. Brill–Nijhoff, 2010, 552. (DOI: 10.1163/ej.9789004177567.i-594.156)

² CANNY, Nicholas (ed.): *The Oxford History of the British Empire: Volume 1: The Origins of Empire: British Overseas Enterprise to the Close of the Seventeenth Century*. Oxford University Press, Oxford, 1998, 60.

³ MUND, Stéphane: *The Discovery of Muscovite Russia in Tudor England*. *Revue belge de Philologie et d'Historie*, 2008/2, 351. (DOI: 10.3406/rbph.2008.7474)

a két ország közötti kereskedelmi kapcsolatok kiépítését szorgalmazta. Iván cár kedvező választ adott, és válaszlevelet írt az angol uralkodónak (aki ekkor már I. Mária királynő volt), amelyben kijelentette, hogy hajlandó engedélyezni az angol kereskedők tevékenységét az általa uralt területeken. 1555-ben Fülöp király és Mária királynő kiadta az Oroszországi Kereskedők Chartáját, és ezzel megalapították az angol Moszkvai Társaságot.⁴ Ezt követően a Moszkvai Társaság két hajóval Oroszországba küldte Chancellort.⁵

2. Brit bálnavadászat a Spitzbergák körül

Később, 1577-ben az angol korona húsz évre szóló monopóliumot adott a Moszkvai Társaságnak, amely feljogosította a bálnavadászatra bármely tengeren. Ebben az időben azonban a Moszkvai Társaság nem foglalkozott bálnavadászattal az Arktiszon, hanem kezdetben inkább az Izland közelében élő barázdásbálnákra összpontosított. Az angol bálnavadászat fejlődése jól tükrözte az országban akkoriban egyre erősödő merkantilista szellemet, valamint azt a szándékot, hogy az ország növelje önellátását.⁶ Ezzel egy időben a hollandok, akik az angolokhoz hasonlóan Ázsiába vezető északi tengeri útvonalra vágytak, az északi sarkvidéki kereskedelemben is meg akarták vetni a lábukat. Ehhez állami támogatást is kaptak: Hollandia és Zeeland tartományok, valamint Amszterdam városa 1594-ben támogatást nyújtott az északi átjárót kereső utazásokhoz. Így Willem Barentsz holland felfedezőnek sikerült elérnie a Novaja Zemlját, és 1596-ban felfedezte a Spitzbergák szigetecsoportot is.⁷ 1607-ben Henry Hudson a holland Kelet-indiai Társaság szolgálatában felfedezte, hogy a Spitzbergák közelében bálnák és rozmarok élnek. 1611-ben Jonas Poole, aki az angol Moszkvai Társaság megbízásából kereste az északkeleti átjárót, szárazföldi állatokat és bálnákat fedezett fel a területen. Ez vezetett a bálnavadászat megindulásához a Spitzbergákon.⁸ Az angolok sikere végül másokat is

⁴ HAKLUYT, Richard: *The Principle Navigations, Voyages, Traffiques, and Discoveries of the English Nation. Vol. III North-Eastern Europe and Adjacent Countries Part. II.* E&G Goldsmid, Edinburgh, 1886, 101–112; DAY, Alan: *Historical Dictionary of the Discovery and Exploration of the Northwest Passage.* Scarecrow Press, Lanham–Toronto–Oxford, 2006, 205.

⁵ GROSS, George W. C.: Ivan IV and Elizabeth I: The influence of the Tsar's matrimonial endeavours on the development of Russo-English relations. *RUDN Journal of Russian History*, 2019/4, 944. (DOI: 10.22363/2312-8674-2019-18-4-938-961) Chancellort az angol–orosz kapcsolatok megalapítójának tekintik, 2021-ben volt születésének 500. évfordulója, és ennek megünneplésére az egész Orosz Föderációban különböző rendezvényeket szerveztek. Lásd CORK, Tristan: Why Russia is celebrating the 500th birthday of a Bristolian you've never heard of. *Bristol Post*, 19 June 2021. <https://www.bristolpost.co.uk/news/bristol-news/russia-celebrating-500th-birthday-bristolian-5538313> (2021. 07. 08.).

⁶ JACKSON, Gordon: *The British Whaling Trade.* Oxford University Press, 2005. 3. (DOI: 10.5949/liverpool/9780973007398.001.0001)

⁷ HACQUEBORD, Louwrens–STEENHUISEN, Frits–WATERBOLK, Huib: English and Dutch Whaling Trade and Whaling Stations in Spitsbergen (Svalbard) before 1660. *International Journal of Maritime History*, 2003/2. 117–134. (DOI: 10.1177/084387140301500207)

⁸ Egy kommentátor szerint ez „a Spitzbergákat Nyugat-Európa egyik leggyakrabban emlegetett helyévé tette”. RUDMOSE BROWN, Robert Neal: Spitsbergen, *Terra Nullius. Geographical Review*, 1919/5. 312. (DOI: 10.2307/207588)

a térségbe vonzott, többek között a hollandokat és Dánia–Norvégiát, ami éles versenyhez vezetett, utóbbi tekintetében konkrét szuverenitási igényekkel: IV. Keresztély dán–norvég király kijelentette, hogy a Spitzbergák az ő királyságához tartozik. Ez azon a valótlan feltételezésen alapult, hogy a Spitzbergák és Grönland összekapcsolódik, valamint azon az elméleten, hogy a Jeges-tenger egy zárt tengernek (*mare clausum*) tekinthető.⁹

Ezen helyzet okán és a térségre vonatkozó igényeinek megerősítése érdekében az angol Moszkvai Társaság 1613-ban királyi oklevelet kapott I. Jakab királytól, amely kizárólagos jogot biztosított arra, hogy a Spitzbergák vizeiben bálnavadászatot folytasson. Jakab király 1613-ban még azt is felkínálta, hogy megvásárolja a szigetcsoportot IV. Keresztélytól, tekintettel arra, hogy a Spitzbergák valójában Dánia–Norvégia grönlandi területének része. 1614-ben aztán I. Jakab király, bár soha nem ismerte el a dán–norvég király igényeit a Spitzbergákra, felajánlotta, hogy bérleti díjat fizet ez utóbbinak, cserébe pedig az angol alattvalóknak a dánokkal és a norvégokkal közös monopóliumot biztosít a térségben folytatott bálnavadászatra. Végül azonban ugyanebben az évben Jakab király megpróbált szuverenitást szerezni a terület felett. Két felfedezőt, William Baffint és Robert Fotherbyt bízta meg ezzel a feladattal. Felvonták Jakab király zászlaját és keresztet állítottak a területen, valamint hogy megmutassák, hogy a király nevében jogszerűen birtokba vették a Spitzbergákat, földet vittek onnan. Válaszul Jakab király 1614-es, a Spitzbergák megszerzésére tett kísérletére IV. Keresztély hadihajókat küldött a szigetcsoporthoz, és ezt 1643-ig folytatta. Sőt, még diplomáciai küldöttségeket is küldött különböző európai bíróságokra, hogy követelését érvényre juttassa, de ezek sikertelenek voltak.¹⁰

Végül Anglia kísérletei a szigetcsoport feletti ellenőrzés megszerzésére nem jártak sikerrel. Különböző incidensekre került sor a térségben az angolok, a hollandok és Dánia–Norvégia között,¹¹ ezeket együttesen úgy jellemezte egy elemző, mint „az első gyarmati konfliktus az európai nemzetek között”.¹² Egyik állam sem tudta fenntartani a kizárólagos ellenőrzést a Spitzbergák és vizei felett, és végül a holland nézet, a *mare liberum*, azaz a tengerek szabadsága érvényesült,¹³ szemben a *mare clausum*, azaz a zárt tenger eszméjével, így a terület vizei minden bálnavadász számára nyitva álltak.¹⁴ A különböző bálnavadászok között különböző megállapodások születtek a terület megosztásáról, bár a feszültség továbbra is fennállt. Végül a 17. század közepére a hollandok uralták a bálnavadászatot a Spitzbergák térségében. A hollandok sikere részben a szabad vállalkozás modelljével függött össze,

⁹ KNAPLUND, Paul: Spitsbergen, a New Province of Norway. *Current History* (1916–1940), 1926/3. 386. (DOI: 10.1525/curh.1926.24.3.386)

¹⁰ Rossi, Christopher R.: *Sovereignty and Territorial Temptation: The Grotian Tendency*. Cambridge University Press, Cambridge, 2017. 152. (DOI: 10.1017/9781316871935); RICHARDS, John F.: *The Unending Frontier: An Environmental History of the Early Modern World*. University of California Press, Berkeley–Los Angeles–London, 2003. 593.

¹¹ Azt is meg kell jegyeznünk, hogy a franciáknak és a spanyol-baszkoknak nem volt állami támogatásuk és tőkéjük érdekeik érvényesítéséhez a régióban.

¹² RABOT, Charles: The Norwegians in Spitsbergen. *Geographical Review*, 1919/4–5. 225. (DOI: 10.2307/207837)

¹³ A holland tengeri fölény döntő szerepet játszott az angol törekvések meghiúsításában a térségben.

¹⁴ A fenti fogalmakhoz és a történelmi háttérhez lásd HAITAS, Daniel: Aspects and consequences of the Kingdom of England's legislative regimes regarding the Hanseatic League, the Dutch Republic and Scotland. *Pro Futuro*, 2019/3. 74–75. (DOI: 10.26521/Profuturo/2019/3/5768)

míg a brit bálnavadászati érdekeltségek a királyi chartákra és a monopóliumok létrehozására támaszkodtak, ami nemcsak a külföldi, hanem a hazai versenytársak kizárására is kiterjedt, megnehezítve a hollandokkal való sikeres versenyt a Spitzbergák körüli bálnavadászásban.¹⁵

A mai Egyesült Királyság államalkotó nemzetei közül nemcsak az angolok, hanem a skótok is megpróbálták bekapcsolódni a Spitzbergák körül folyó bálnavadászba. A skótok a 17. század elején maguk is részt vettek a Moszkvai Társaság bálnavadász expedícióiban, és a holland expedíciókban is szerepet vállaltak. Ami a skótok független kereskedelmi jelenlétének megteremtésére irányuló kísérletet illeti, VI. és I. Jakab király mint Skócia királya 1618-ban szabadalmat adott egy angol–skót–zélandi csoportnak, amelynek célja a bálnahalászat kereskedelmének elterjesztése volt. A szabadalom „minden hatalmat és szabadságot biztosított a kereskedelemre mindazokkal az országokkal, amelyekkel erre korábban az angol [Kelet-indiai] Társaság is jogosult volt”, és jogot biztosított a társaságnak a Spitzbergákon, valamint a Levante régióban és az Orosz Császárságban folytatott kereskedelemre.¹⁶ Ezt a szabadalmat azonban később megsemmisítették, mivel úgy ítélték meg, hogy sérti a Moszkvai és a Kelet-indiai Társaság kiváltságait, így utóbbiak továbbra is monopolhelyzetben maradhattak ezen a területen.¹⁷ Később, 1625-ben egy bizonyos Nathaniel Edwards társaival királyi engedélyt kapott a bálnavadászatra a Spitzbergák közelében, ami ellen az angol bálnavadászok is tiltakoztak, mivel a Moszkvai Társaság úgy vélte, ez sérti jogait és kiváltságait, így komoly, fizikai összetűzésekkel is járó feszültség alakult ki. A 17. században a skótok további kísérleteket is tettek, hogy bekapcsolódjanak a Spitzbergák körüli bálnakereskedelembé, de ezek végül sikertelennek bizonyultak.¹⁸

3. Svalbard és a halászati kvóták

A szabályozatlan bálnavadászati következtében a Spitzbergák szigetcsoport erőforrásai idővel jelentősen kimerültek. Ennek következtében a 18. század végétől a 19. század közepéig a térségben hanyatlani kezdett a bálnavadászati tevékenység, és megszűnt a terület iránti érdeklődés. Jogi szempontból Svalbard a *terra nullius* státuszába került. Az ásványkincsek iránti érdeklődés következtében azonban a 20. században a térség újra a figyelem középpontjába került. Az 1905-ben függetlenné vált Norvégia új jogi szabályozást javasolt a szigetcsoportra vonatkozóan, és végül az első világháború után a Spitzbergák Bizottság úgy döntött, hogy a terület norvég fennhatóság alá kerül.¹⁹

¹⁵ SANGER, Chesley W.: The Origins of British Whaling: Pre-1750 English and Scottish Involvement in the Northern Whale Fishery. *The Northern Mariner/Le Marin du nord*, 1995/3. 15. (DOI: 10.25071/2561-5467.735)

¹⁶ WAGNER, Joseph: The Scottish East India Company of 1617: Patronage, Commercial Rivalry, and the Union of the Crowns. *Journal of British Studies*, 2020/3. 582. (DOI: 10.1017/jbr.2020.38)

¹⁷ SCORESBY, William: *An Account of the Arctic Regions, With History and Description of the Northern Whale-Fishery. Volume II*. Edinburgh, 1820. 33–34. (DOI: 10.5962/bhl.title.9167)

¹⁸ SANGER: i. m., 19, 21.

¹⁹ CHURCHILL–ULFSTEIN: i. m., 552, 553; ROSSI, Christopher R.: 'A Unique International Problem': The Svalbard Treaty, Equal Enjoyment, and Terra Nullius: Lessons of Territorial Temptation from History. *Washington University Global Studies Law Review*, 2015/1. 118.

1920-ban aláírták a Spitzbergákról szóló szerződést,²⁰ amely 1925 augusztusában lépett hatályba. Mára Norvégia, az Európai Unió 22 tagállama, valamint 23 másik állam csatlakozott hozzá.²¹ A szerződés nyomán végre megszűnt a Spitzbergák/Svalbard *terra nullius* (senki földje) státusza. A Spitzbergákról szóló szerződés elismeri „*Norvégia teljes és korlátlan felségjogát a Spitzberga csoportra*”.²² Azt is kimondja, hogy a szigetvilágban „*az összes Magas Szerződő Felek hajóit és állampolgárait egyenlő mértékben megilleti a halászás és vadászás jogának gyakorlása*”, de Norvégia feladata megtenni minden szükséges intézkedést, „*amelyek e vidékek és parti vizeik állat- és növényvilágának fenntartását és amennyiben szükséges, azok visszaállítását biztosítják*”.²³

Itt érdemes megjegyezni, hogy az Arktisz területére vonatkozóan nem jött létre semmilyen önálló jogi szabályozás vagy igazgatást végző testület. A terület számos nemzetközi és nemzetállami szabályozás, illetve nemzetközi együttműködés hatálya alá tartozik. Az Arktiszra vonatkozó jogi szabályozás legfontosabb eleme az 1982-es Tengerjogi Egyezmény (UNCLOS),²⁴ amely az USA kivételével a többi parti állam (Kanada, Dánia, Norvégia és Oroszország) Jeges-tengerrel kapcsolatos igényeit rendezi. Ennek értelmében az öt parti állam legfeljebb 12 tengeri mérföld parti tenger, illetve legfeljebb 200 tengeri mérföld kizárólagos gazdasági övezet kialakítására jogosult. Míg a Tengerjogi Egyezmény lehetővé teszi a részes államok saját állampolgárainak előnyben részesítését, a Spitzbergák Szerződés azonban az egyenlő bánásmódot helyezi előtérbe – azonban az egyenlő bánásmódot az előbbi sem tiltja. Ettől függetlenül Norvégia álláspontja szerint a Spitzbergák körüli jogi helyzetet nem a Tengerjogi Egyezmény, hanem a Spitzbergák Szerződés határozza meg.²⁵

A közelmúltban Svalbard ismét vita tárgya lett, ez alkalommal a Brexit tágabb kontextusában, az Egyesült Királyság és az Európai Unió közötti kapcsolat átalakulása miatt.²⁶ A probléma konkrétan a halászati kvóták meghatározására irányul a Svalbard-szigetek körül. 2020. december 18-án Norvégia 17 885 tonna tőkehalat állapított meg az Európai Unió számára a Svalbard-szigetek közelében lévő halászati védőövezetben. Az Európai Unió azonban 2021. január végén 28 431 tonna tőkehalat állapított meg magának a szigetcsoport területén.²⁷ Erre az intézkedésre válaszul

²⁰ <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/LON/Volume%202/v2.pdf> (2022. 08. 25.).

²¹ https://oceans-and-fisheries.ec.europa.eu/fisheries/international-agreements/fisheries-svalbard_en (2022. 08. 10.). A szerződést Magyarország is aláírta, kihirdetésére az 1927. évi XXIX. törvénnyel került sor.

²² Spitzbergákról szóló szerződés, 1. cikk.

²³ Spitzbergákról szóló szerződés, 2. cikk.

²⁴ https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf (2022. 08. 25.).

²⁵ JENSEN, Øystein: The Svalbard Treaty and Norwegian Sovereignty. *Arctic Review on Law and Politics*, 2020. 101. (DOI: 10.23865/arctic.v11.2348)

²⁶ Az Európai Unió és Norvégia között nemrég egy másik kérdésben is vita alakult ki, mégpedig a Svalbard körüli kontinentális talapzaton folyó tarisznyarak-halászzal kapcsolatban. Norvégiában büntetőeljárás indult egy lett halásztársaság ellen, amely engedély nélkül halászott rákot a területen. A norvég Legfelső Bíróság jogerős döntésében [HR-2019-282-S (ügszám: 18-064307STR-HRET), 2019. február 14.] megállapította a halásztársaság büntetőjogi felelősségét, és kimondta, hogy a területen a nemzetközi jog szerint is csak Norvégiának van joga halászni.

²⁷ A Tanács (EU) 2021/92 rendelete (2021. január 28.) bizonyos halállományok és halállománycsoportok tekintetében az uniós vizeken, valamint az uniós halászhajók tekintetében egyes nem uniós vizeken alkalmazandó halászati lehetőségekről a 2021. évre történő meghatározásáról. HL L 31., 2021.1.29., 31–192.

a norvég külügyminisztérium kijelentette, hogy az Európai Uniónak a nemzetközi jog értelmében nincs joga a norvég szabályozással ellentétesen megállapítani a halászati kvótákat a norvég joghatóság alá tartozó vizeken, és a nemzetközi jog értelmében az EU belső szabályozásával nem lépheti túl a Norvégia mint parti állam által az uniós hajók számára biztosított kvótákat. Norvégia szerint az EU fellépése ebben az ügyben sértette a Norvég Királyság tengerjog szerinti felségjogát. Az ügy háttérében az áll, hogy 1977-ben egy 200 tengeri mérföldes halászati védőövezetet állapítottak meg, és ettől kezdve Norvégia halászati kvótákat határoz meg harmadik országok számára. Norvégia azt állította, hogy az Európai Unió 2021-es kvótájának kiszámításakor a Brexit következtében az Egyesült Királyság halászati tevékenységét már nem lehet figyelembe venni, tehát a kvótát a fennmaradó 27 tagállam halászati szokásai alapján kell meghatározni.²⁸

Az Európai Unió²⁹ azonban a Spitzbergákról szóló szerződés fent említett 2. cikkére hivatkozott, amely kimondja, hogy a növény- és állatvilág megőrzésére irányuló intézkedések „mindenkor egyenlően alkalmazandók az összes Magas Szerződő Felek állampolgáraival szemben, bármelyikük javára szóló bármiféle közvetlen vagy közvetett kivétel, előjog vagy kedvezmény nélkül”. Az Európai Unió egyrészt azt állította, hogy a norvég kormány előnyben részesítette a norvég és az orosz halászokat, ezért az Uniót hátrányos megkülönböztetés érte, másrészt hogy Norvégia az érintett államok bevonása nélkül állapította meg a kvótákat a régióban, ami ellentétes volt a nemzetközi joggal. Az Európai Unió szerint Norvégia önkényesen, az Európai Unióval való egyeztetés nélkül határozta meg a kvótát. Az Unió kifejezte aggályait a sarkvidéki tőkehalállomány kimerülésével kapcsolatban is, ami a Norvégia (és Oroszország) által Svalbard és Norvégia északi vizein folytatott halászati gyakorlatnak tudható be.³⁰ A jelentések szerint az Európai Unió fontolóra vette, hogy a nézeteltérés miatt szankciókat vezet be Norvégiával szemben,³¹ és akár bírósági eljárást is kezdeményez Norvégia ellen a kvótacsökkentési intézkedések miatt.³²

Norvégia eközben elfogadott egy olyan jogszabályt,³³ amely lehetővé teszi a Svalbard környéki halászatot az uniós hajók számára, de az általuk kifogott tőkehal mennyiségét le kell vonni a Norvégia gazdasági övezetében folytatott halászatra megállapított megengedett mennyiségből. Norvégia kijelentette, hogy ha az uniós halászok túllépjék az általa meghatározott kvótát, akkor ezt a tevékenységet jogelle-

²⁸ A norvég külügyminisztérium közleménye (<https://www.regjeringen.no/contentassets/83930993ec23456092199fcc9ed9de51/note-til-eu-torsk-og-snokrabbe.pdf>) és az ahhoz kapcsolódó melléklet (<https://www.regjeringen.no/contentassets/83930993ec23456092199fcc9ed9de51/vedlegg-til-note-til-eu-torsk-og-snokrabbe.pdf>) (2021. 09. 29.).

²⁹ Delegation of the European Union to Norway. Note Verbale, 26 February 2021. https://oceans-and-fisheries.ec.europa.eu/system/files/2021-07/2021-02-26-Note-verbale_en.pdf (2021. 09. 29.).

³⁰ https://oceans-and-fisheries.ec.europa.eu/news/eu-expresses-concern-over-unsustainable-decisions-arctic-cod-norway-and-russia-2021-08-23_en (2021. 09. 05.).

³¹ EU considers sanctions against Norway over Svalbard Zone fishing rights. *The Fishing Daily*, 30 July 2021. <https://thefishingdaily.com/latest-news/eu-considers-sanctions-against-norway-over-svalbard-zone-fishing-rights/> (2021. 09. 04.).

³² Ylvisåker, Line Nagell: Cod Quotas Shake The Svalbard Treaty. *Washington International Trade Association*, 12 July 2021. <https://www.wita.org/blogs/cod-quotas-svalbard-treaty/> (2021. 09. 04.).

³³ J-165-2021: Regulation on stopping cod fishing for vessels flying the flag of Member States of the European Union (EU) in the fisheries protection zone off Svalbard in 2021.

nesnek fogják tekinteni.³⁴ Végül az Európai Unió és Norvégia között 2022 áprilisában született megállapodás a Svalbard-szigetcsoporttal kapcsolatban. Ez lehetővé teszi a tőkehal halászatát az uniós hajók számára úgy, hogy a bevett gyakorlatnak megfelelően kvótakorlátokat állapít meg Norvégiára és az EU-ra vonatkozóan. A megállapodás értelmében az uniós hajók 2022-ben legfeljebb 19 636 tonna sarkvidéki tőkehalat halászhatnak.³⁵

Ami az Egyesült Királyságot illeti, 2021 decemberében sikerült megállapodást kötnie Norvégiával az egymás halászati területeihez és kvótaíhoz való kölcsönös hozzáférésről a következő évre vonatkozóan, ami a két ország első halászati megállapodása a Brexit után. A megállapodás értelmében Norvégia 6550 tonna tőkehalat irányzott elő az Egyesült Királyságnak a 2022-es évre a Svalbard-szigetek környékéről.³⁶ Az Egyesült Királyság emellett megpróbálta meggyőzni Norvégiát, hogy engedélyezze a Svalbard-szigetcsoport egy részének megvásárlását 250 millió fontért az ország halászterületének növelése érdekében.³⁷ Ez a modern kori kísérlet különösen érdekes annak fényében, hogy az angol korona korábban milyen nagy erőfeszítésekkel igyekezett jelenlétét vagy akár szuverenitását biztosítani a térségben.

4. Az Arktisz, az Egyesült Királyság jelenlegi politikája és Skócia

Most lépünk túl Svalbard kérdésén, és térjünk át az Egyesült Királyság jelenlegi általános kapcsolatára az Arktisszal. 2013-ban a brit kormány kidolgozta az „Alkalmazkodás a változáshoz: Az Egyesült Királyság Északi-sarkvidéki politikája” című dokumentumot.³⁸ Tulajdonképpen ez volt az első alkalom, amikor a brit kormány megpróbált részletes politikát megfogalmazni a régióra vonatkozóan. Érdekes, hogy a dokumentum összekapcsolja az Egyesült Királyság jelenlegi érdekeit és a térségben fennálló egykori kapcsolatait: „A közelség, valamint a felfedezés régi hagyományai miatt az Egyesült Királyságnak olyan történelmi érdeklődése van az Északi-sarkvidék felé, amely egészen a felfedező utagig nyúlik vissza.” Elismeri, hogy az Egyesült Királyság ugyan technikailag nem sarkvidéki állam, mégis az Északi-sarkvidék legközelebbi szomszédja.

A dokumentumból kirajzolódó politika magában foglalja a sarkvidéki államok szuverenitásának, lakosságának és természeti környezetének támogatását, ugyanak-

³⁴ MOENS, Barbara–GALINDO, Gabriela: EU faces Arctic Cod war with Oslo over post-Brexit rights. *Politico*, 9 August 2021. <https://www.politico.eu/article/eu-norway-arctic-fishing-post-brexit-rights/> (2021. 09. 04.).

³⁵ European Commission, Fisheries: EU and Norway strengthen cooperation for sustainable fishing in the Northeast Arctic. Press Release, 28 April 2022. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_22_2722 (2022. 08. 20.).

³⁶ <https://www.gov.uk/government/news/uk-secures-fishing-access-and-quotas-with-norway> (2022. 02. 08.).

³⁷ HOPE, Christopher: UK looked at buying area of Svalbard to boost fishing waters and set up spy post. *The Telegraph*, 3 April 2021. <https://www.telegraph.co.uk/news/2021/04/03/uk-looked-buying-area-svalbard-boost-fishing-waters-set-spy/> (2021. 09. 04.).

³⁸ Adapting To Change: UK policy towards the Arctic. London, 2013. https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/251216/Adapting_To_Change_UK_policy_towards_the_Arctic.pdf (2021. 03. 20.).

kor elkötelezett a brit érdekek érvényesítése mellett a térségben. Megállapítja, hogy „az Északi-sarkvidék és a globális folyamatok közötti elválaszthatatlan kapcsolat azt jelenti, hogy az olyan nem sarkvidéki államoknak, mint az Egyesült Királyság, jogos érdekeltsége és szerepe van az Északi-sarkvidék előtt álló számos sürgető kérdés megoldásában”. Az is figyelemre méltó, hogy a dokumentum külön említést tesz a Svalbard-szigeten található, 1991-ben alapított brit kutatóközpontról, amely különböző kutatási projekteken vesz részt, és olyan területekre összpontosít, mint a légkörfizika, a geológia, a gleccsertan, a hidrológia, a tengeri és szárazföldi biológia.³⁹

Ez a brit politikai keretdokumentum az első ilyen jellegű dokumentum, amelyet az Északi-sarkvidéki Tanács egyik megfigyelő állama készített.⁴⁰ Az Egyesült Királyság 1998-ban szerzett megfigyelői státuszt az Északi-sarkvidéki Tanácsban. Magát a szervezetet az 1996. szeptember 19-i Ottawai Nyilatkozattal⁴¹ hozta létre Kanada, Dánia, Finnország, Izland, Norvégia, Oroszország, Svédország és az Egyesült Államok. Az Ottawai Nyilatkozat szerint a Tanácsot azért hozták létre, hogy „eszközt biztosítson az északi-sarkvidéki államok közötti együttműködés, koordináció és interakció előmozdítására, a sarkvidéki őslakos közösségek és más sarkvidéki lakosok bevonásával a közös sarkvidéki kérdésekbe, különösen a fenntartható fejlődés és a környezetvédelem kérdéseiben az Északi-sarkvidéken”.⁴² A Nyilatkozat rendelkezik a megfigyelői státusz biztosításáról azon országok számára, amelyek megfelelnek a meghatározott kritériumoknak. Megfigyelői státuszt kaphatnak a nem sarkvidéki államok, a globális és regionális kormányközi és parlamentközi szervezetek, valamint a nem kormányzati szervezetek, ha a Tanács szerint képesek hozzájárulni a szervezet munkájához.⁴³

Az Egyesült Királyságnak az Európai Unióból való kilépése után új külpolitikát kellett kialakítania, immár nem uniós tagállamként. Az Arktisz az egyik olyan terület, ahol külön politikát határoztak meg ebben a tágabb kontextusban. Például „A globális Nagy-Britannia a verseny korában” című politikai dokumentum,⁴⁴ amely meghatározza a brit kormány elképzeléseit az Egyesült Királyság nemzetközi kapcsolataira vonatkozóan, hangsúlyozza ezt az érdeklődést és elkötelezettséget az Északi-sarkvidék iránt. Megállapítja, hogy „az Egyesült Királyság az Északi-sarkvidék legközelebbi szomszédja. Az Északi-sarkvidéki Tanácsban megfigyelő államként betöltött szerepünkkel a térségben hozzájárulunk a magas szintű együttműködés és a békés légkör fenntartásához.” A dokumentum szerint az Egyesült Királyság továbbra is hozzá fog járulni az Északi-sarkvidékkel kapcsolatos tudományos törekvésekhez,

³⁹ Adapting To Change: UK policy towards the Arctic. 11.

⁴⁰ <https://www.arctic.ac.uk/research/science-into-policy/arctic-policy-framework/> (2021. 03. 20.).

⁴¹ Declaration on the Establishment of the Arctic Council. – Joint Communique of the Governments of the Arctic Countries on the Establishment of the Arctic Council, Ottawa, Canada, September 19, 1996. https://oaarchive.arctic-council.org/bitstream/handle/11374/85/EDOCS-1752-v2-ACMMCA00_Ottawa_1996_Founding_Declaration.PDF (2021. 03. 20.).

⁴² Ottawai Nyilatkozat, 1. cikk.

⁴³ Ottawai Nyilatkozat, 3. cikk.

⁴⁴ Global Britain in a competitive age: The Integrated Review of Security, Defence, Development and Foreign Policy – Presented to Parliament by the Prime Minister by Command of Her Majesty, March 2021. https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/969402/The_Integrated_Review_of_Security_Defence_Development_and_Foreign_Policy.pdf (2021. 03. 21.).

különös tekintettel az éghajlatváltozás tanulmányozására. Rögzíti továbbá, hogy az Egyesült Királyság „partnereivel együttműködve biztosítani fogja, hogy a régióhoz és erőforrásaihoz való növekvő hozzáférést biztonságosan, fenntartható módon és felelősségteljesen kezeljék”.⁴⁵

Skócia, bár az Egyesült Királyság részét képezi, szintén nagy figyelmet fordít az Északi-sarkvidékre, és próbál a londoni kormánytól független külpolitikát kialakítani. Erre természetesen egy jövőbeli független Skócia lehetőségének tágabb összefüggésében kell tekinteni. A skót kormány 2019-ben kiadta a „Sarkvidéki kapcsolatok: Skócia sarkvidéki politikája” című dokumentumot,⁴⁶ amely miniszteri előszavában rögzíti: „Az Egyesült Királyság kilépése az Európai Unióból veszélyezteti a nemzetközi partnerségünket, többek között az Északi-sarkvidéki országokkal. Eltökéltek vagyunk, hogy megvédjük Skócia hírnevét, mint nyitott és kifelé tekintő nemzetét, és megkettőzzük erőfeszítéseinket, hogy Skócia jó világpolgári státuszát előmozdítsuk.” Az előszó megállapítja, hogy Skócia legészakibb szigetei közelebb vannak az Északi-sarkkörhöz, mint Londonhoz. Ezt az északi-sarki kapcsolatot tágabb történelmi keretbe kívánja helyezni, kijelentve, hogy Skócia és az Északi-sarkvidék évszázadok óta szoros kapcsolatokat ápol, amelyek tartósan befolyásolták a kulturális, gazdasági és társadalmi berendezkedést. Bár leglátványosabban a legészakibb területeken, ezek a kapcsolatok az egész országban megmutatkoznak, és a sarkvidéki államokkal való értékes kapcsolat középpontjában állnak. Skócia az Északi-sarkvidék legközelebbi szomszédai közé tartozik; számos közös tulajdonsággal és kilátással rendelkeznek, és már régóta egymástól várnak inspirációt, megoldásokat és ötleteket. A dokumentum utal Skócia mint „a sarkvidék európai kapuja” pozíciójának megszilárdítására.⁴⁷ A kezdeményezés világossá teszi, hogy a benne foglaltak csak kiegészítik Skócia Európai Unióhoz fűződő kapcsolatait.

Emellett olyan javaslatok is felmerültek, amelyek szerint Skócia szerepet játszhatna a hajózási útvonalak fejlesztésében és abban, hogy az Orkney-szigetek „Észak Szingapúrjává” váljanak. Ugyanakkor látni kell, hogy Skócia az Egyesült Királyság decentralizált nemzeteként korlátozottan képes befolyásos szereplővé válni az Északi-sarkvidéken, hiszen a kulcsfontosságú védelem és biztonság hatásköre szilárdan a Westminster kezében van.⁴⁸ Végezetül érdekes lenne elgondolkodni azon is, hogy ha Skócia egy napon valóban elnyeri függetlenségét, az hogyan fogja befolyásolni az Egyesült Királyság északi-sarkvidéki politikáját, valamint azt, hogy képes lesz-e kivetíteni hatalmát és érvényesíteni érdekeit ebben a régióban. A fent említett 2013-as „Alkalmazkodás a változáshoz” című dokumentumban például az áll, hogy az Egyesült Királyság a legészakibb ország a nyolc sarkvidéki államon kívül:

⁴⁵ Global Britain in a competitive age. 64.

⁴⁶ Arctic Connections: Scotland's Arctic Policy Framework. <https://www.gov.scot/binaries/content/documents/govscot/publications/strategy-plan/2019/09/arctic-connections-scotlands-arctic-policy-framework/documents/arctic-connections-scotlands-arctic-policy-framework/arctic-connections-scotlands-arctic-policy-framework/govscot%3Adocument/arctic-connections-scotlands-arctic-policy-framework.pdf> (2021. 09. 27.).

⁴⁷ Arctic Connections: Scotland's Arctic Policy Framework. 3.

⁴⁸ SOMYNE, Robert: Northern Lights: how Scotland is reinventing itself as an Arctic nation. *New Statesman*, 24 November 2017. <https://www.newstatesman.com/politics/scotland/2017/11/northern-lights-how-scotland-reinventing-itself-arctic-nation> (2021. 03. 02.).

a Shetland-szigetek északi csúcsa mindössze 400 km-re délre fekszik az Északi-sarkkörtől.⁴⁹ Ha Skócia egy napon valóban elnyeri függetlenségét, ez nyilvánvalóan már nem lesz így.

5. Következtetések

Amint e tanulmányból kiderül, a múltban Nagy-Britannia jelentős szerepet játszott az Arktisz térségében, különösen a Spitzbergák/Svalbard-szigetecsoporthoz tartozó körüli bálnavadászat tekintetében, amely a különböző európai hatalmak közötti verseny fontos helyszíne volt. Svalbard napjainkban ismét a tágabb értelemben vett sarkkörön belüli verseny színtere, ezúttal is a tengeri élővilág kiaknázásával összefüggésben, amely folyamatot az Egyesült Királyság és az Európai Unió közötti kapcsolatok átrendeződése még inkább felgyorsított. Így az Európai Unió és Norvégia között jelenleg zajló „tőkehalháború” a Brexit egyik következményének tekinthető, mivel az EU és az Egyesült Királyság közötti kapcsolatok átalakulása más területeken is érezteti hatását.

Ami az Arktiszt tágabb értelemben illeti, az Egyesült Királyság kísérletet tett arra, hogy a régió növekvő geopolitikai jelentőségére tekintettel önálló Arktisz-politikát alakítson ki. Mivel az országnak az Európai Unió kívüli államként önálló nemzetközi identitást kell kialakítania, és a régió jelentősége az idő előrehaladtával egyre nő, könnyen elképzelhető, hogy fellépése a jövőben tovább fog erősödni. Emellett Skócia is igyekszik kialakítani saját sarkvidéki politikáját és jövőképét, amely folyamatot szükségszerűen Skócia státuszát és az Egyesült Királyságon belüli helyét érintő viták összefüggésében kell szemlélni.

⁴⁹ Adapting To Change: UK policy towards the Arctic. 7.

Melléklet: Az Arktisz⁵⁰

⁵⁰ A térkép forrása: The World Factbook 2023. Central Intelligence Agency, Washington, DC, 2023. https://www.cia.gov/the-world-factbook/static/a08caff80eeebcdc2d25b786b6de40f6/arctic_phy.jpg (2022. 08. 20.).